

Het afscheid van een directeur van 's Rijks Prentenkabinet

Uit de beschrijving van de *Korte geschiedenis van de verzamelingen* van het Rijksprentenkabinet¹ door de thans aftredende directeur K. G. Boon blijkt duidelijk een grote bewondering voor één van zijn 19de-eeuwse voorgangers Johan Philip van der Kellen (1831-1906). Het Kabinet was in de eerste helft van de vorige eeuw, na een belangrijk begin in 1808 met de aankoop van de 18de-eeuwse grafiekcollectie van Pieter Cornelis baron van Leyden, langzaam maar zeker een winterslaap ingegaan. Omstreeks 1847 was er even een korte opleving geweest, maar deze had geen verdere gevolgen. Het optreden van Van der Kellen in 1876 bracht eindelijk een geheel andere koers. Hem stond duidelijk een snelle en doelbewuste groei van de verzamelingen voor ogen. De collectie Nederlandse prenten moest in de ruimste zin worden aangevuld. Het is hier niet de plaats daarover in details te treden, dat is uitvoerig beschreven in de bovengenoemde gids. Naast zijn onvermoeid streven de grafiekcollectie tot de grootste verzameling van Nederlandse prenten te maken – dit kon hij reeds in 1889 vol trots memoreren – heeft Van der Kellen zich voortdurend ingespannen om de tekeningencollectie uit te breiden, met name voor de opbouw van een groep tekeningen van Rembrandt en zijn school, een streven dat in 1896 een heel bijzondere bekroning kreeg in het geschenk van de prachtige Rembrandt-studie voor één van de Staalmeesters. Dit

grote gebaar werd gedaan door zijn vriend en zwager H. P. Gerritsen uit dankbaarheid voor alle hulp en aanmoediging die Gerritsen had ondervonden bij het vormen van zijn verzameling prenten en tekeningen. Op deze samenwerking en vriendschap komen wij nog terug.

Behalve een sterk gericht aankoopbeleid was Van der Kellen bovendien meer wetenschappelijk geïnteresseerd dan één van zijn voorgangers; de inventarisatie van de prenten dateert van 1877 en de huidige indelingen van de prentverzameling zijn toen al opgezet. Na twintig vruchtbare jaren vraagt hij in 1895 ontslag; hij zou in 1896 de pensioengerechtigde leeftijd bereiken, maar blijkbaar waren de 65 jaren in die tijd nog niet zo'n straffe grens als tegenwoordig. Uit een brief d.d. 24 juni 1895 van de minister van Binnenlandse Zaken, Van Houten², onder wie museumzaken toen ressorteerden, blijkt n.l. dat Van der Kellen ontslag had gevraagd om gezondheidsredenen. De minister schrijft dat de heer Van der Kellen door een zware en langdurige ziekte niet in staat was en is *om de arbeid aan den inventaris van de verzameling van 's Rijksprentenkabinet voort te zetten*. De minister draagt deze taak op aan de onderdirecteur Jhr. W. Hora Siccama. Per 1 augustus 1896 krijgt Van der Kellen om gezondheidsredenen eervol ontslag als directeur en wordt tegelijkertijd bij Koninklijk Besluit benoemd tot adviseur. Zijn opvolger C. Hofstede de Groot zal pas

Afb. 1. Jan Veth. Johan Philip van der Kellen.
Zwart en rood krijt, penseel in grijs en bruin, met
witte gouache gehoogd, op getint papier,
317 × 255 mm. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.



in november optreden maar binnen twee jaar (1 juli 1898) op eigen verzoek van zijn functie worden ontheven. Op 13 juli 1898 is Van der Kellen op zijn oude post terug; volgens de toenmalige hoofddirecteur Jhr. B. W. F. van Riemsdijk³ *de eenige man die in mijn oog in aanmerking kon komen*. Onderdirecteur wordt E. W. Moes, want Hora Siccama had het Kabinet al in november 1896 verlaten. Van der Kellen is dan nog vijf jaar in actieve dienst geweest, bij K.B. van 15 juni 1903 wordt hem opnieuw en thans definitief eervol ontslag verleend.

Bij de figuur van deze illustere voorganger werden wij onlangs weer bepaald door de aankoop van een grote portefeuille waarin zich, behalve een getekend, twee gelithografeerde portretten van Van der Kellen bevonden, alle van de hand van de bekende portrettist uit die tijd Jan Veth (1864–1925). Bij deze portretten behoort een in fraaie letters gedrukte lijst waarboven een vrijwel gelijkkluidende tekst als op de portefeuille en op één van de litho's:

*Johan Philip van der Kellen
Directeur van 's Rijks Prentenkabinet
hem bij zijn aftreden aangeboden door zijn vrienden.*

Dan volgen in alfabetische volgorde de namen van bekende en voor ons ook enige onbekende persoonlijkheden die Van der Kellen hebben gehuldigd bij zijn afscheid van het Prentenkabinet. Voor ons rijst de vraag: wanneer was dat? De tekening (afb. 1), de voorstudie voor de litho met de afscheidstekst (afb. 2) vermeldt dat de voorgestelde 65 jaar oud is; op de litho is daar rechtsboven, naast het monogram van de kunstenaar, '97 aan toegevoegd, het jaar dat Van der Kellen al weg was en nog niet teruggekeerd⁴. Het is bekend dat Veth niet gauw tevreden was over zijn werk⁵; ook voor dit lithoportret heeft hij vele proeven gemaakt, waarvan wij hier één van de eerste (spiegelbeeldig aan de tekening, afb. 3) laten zien. Het Prentenkabinet bezit alleen al zeven verschillende proefdrukken. Het lijkt waarschijnlijk dat Veth al in 1895 of 1896 zijn opdracht is begonnen en dat de ziekte van hem die poseren moest, oponthoud heeft gegeven. Helaas is er nergens enige bijzonder-

Afb. 2. Jan Veth. Johan Philip van der Kellen, litho. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

heid over het ontstaan van dit portret te vinden, het is misschien in een geheim comité of mondeling bedisseld⁶. Zelfs de zeer uitvoerige en minutieus bijgehouden dagboekjes van de schilder August Allebé⁷ – hij prijkt bovenaan de vriendenlijst – die werkelijk ieder detail van zijn dagelijkse bezigheden vermelden, bevatten geen enkele mededeling



die ons iets verder zou kunnen brengen. Hoe is Jan Veth te werk gegaan? Van zijn proefdrukken zijn er enkele spiegelbeeldig en andere in dezelfde richting als de tekening en het uiteindelijke portret met de tekst (afb. 2). Daar er behalve in de achtergrond geen verschillen in de lijnen zijn, zal Veth vermoedelijk één van zijn spiegelbeeldige proeven als calque hebben gebruikt en doorgetekend op de steen; bij de druk kreeg de kunstenaar zijn model weer in dezelfde opzet als de oorspronkelijke tekening. Voor de definitieve druk heeft hij met het schraapmes wat lichtere partijen aangebracht, zoals in de jas, het vest en de das. Tenslotte: waar komt deze portefeuille vandaan?

Afb. 3. Jan Veth. Johan Philip van der Kellen, litho, proefdruk van de eerste staat. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

Hierboven kwam al even de vriendschap en de familierelatie met H. P. Gerritsen (1850–1917) ter sprake. Gerritsen was een medicus in Den Haag, die waarschijnlijk op advies en met hulp van Van der Kellen o.a. een grote collectie kunstenaarsportretten bijeen heeft gebracht. Zoals reeds vermeld schonk hij in 1896 uit dankbaarheid en uit belangstelling voor het Prentenkabinet een belangrijke Rembrandt-tekening.



Het zal zeer waarschijnlijk ook wel zijn bedoeling – en die van Van der Kellen – geweest zijn de collectie kunstenaarsportretten, bestaande uit 561 tekeningen en 1533 prenten, aan het Kabinet over te dragen, maar door Van der Kellen's overlijden in 1906 werden de banden verbroken. Pas in 1940 kon het jaarverslag melding maken van de aankoop van Gerritsen's portretten-verzameling door het F. G. Wallerfonds⁸. De toenmalige hoofddirecteur F. Schmidt-Degener⁹ spreekt bij die gelegenheid het vermoeden uit, dat de onzekere tijden vóór en tijdens de eerste wereldoorlog (een kunstverzameling werd ook toen een beter bezit geacht dan effecten) de verzamelaar er van terug hadden gehouden zijn

portretcollectie het Rijk aan te bieden. Gerritsen had echter nog meer verzameld en onlangs kwam op de veiling van een gedeelte van zijn prenten ook de portefeuille met de Van der Kellen-portretten te voorschijn. Gerritsen zal deze na diens overlijden in 1906 hebben verworven.

Het is bijzonder zinvol dat de portefeuille met de afscheidsportretten van een oud-directeur in dit jaar van het afscheid van onze huidige directeur, in het bezit kwam van de instelling die hen beiden zo na aan het hart lag. Zij hebben ieder op hun wijze geijverd voor de uitbreiding van het bezit aan tekeningen en prenten en voor een grotere bekendheid van het Kabinet in de museumwereld.

Noten

- ¹ Zie de Inleiding tot de *Gids voor het Rijksprentenkabinet*, 1964.
- ² Archief Hoofddirectie Rijksmuseum.
- ³ *Verslagen 's Rijks Verzamelingen* 1898, p. 13.
- ⁴ Het tweede lithoportret ('98 gedateerd) is van een andere steen gedrukt en van een kleiner formaat, bedoeld voor de serie *Bekende tijdgenoten* van de *Kroniek*.
- ⁵ Correspondentie Jan Veth aan zijn vrouw, in het bezit van Mr. D. A. Delprat te Amsterdam. Vriendelijke mededeling van Veth's kleindochter, Mevrouw L. Jolles-Moes, Amsterdam.
- ⁶ Op deze plaats wil ik de heer D. A. Delprat nog eens bedanken voor de inzage in de correspondentie van Jan Veth met een aantal mensen, die voorkomen op de vriendenlijst van Van der Kellen.
- ⁷ Aanwezig in het Rijksprentenkabinet.
- ⁸ Voor de betekenis van F. G. Waller, zie de Inleiding van de *Gids voor het Rijksprentenkabinet*, 1964.
- ⁹ *Verslagen 's Rijks Verzamelingen* 1940, p. 32.